

16. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1889 год. - Мариуполь : Тип. А. А. Франтова, 1890. - С. 160.
17. Писаренко Н. Н. Указ. праця. - С. 62.
18. ДАДО. - Ф. 10. - Оп. 1. - Спр. 59. - Арк. 8.
19. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1902 год. - Мариуполь : Тип. А. А. Франтова, 1903. - С. 213.
20. ДАДО. - Ф. 110. - Оп. 1. - Спр. 124. - Арк. 45.
21. Рубан Н. М. Розвиток земської медицини в Україні (1865 - 1914 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Н. М. Рубан. - Донецьк, 2004. - С. 54.
22. ДАДО. - Ф. 110. - Оп. 1. - Спр. 100. - Арк. 4-11.
23. Доклад уездной Управы об обеспечении земской больницы // Протоколы Мариупольского земского собрания очередной и чрезвычайной сессии 1869 г. и чрезвычайной сессии 1890 г. - Мариуполь : Тип. А. А. Франтова, 1891. - С. 130-135.
24. ДАДО. - Ф. 113. - Оп. 1. - Спр. 120. - Арк. 29.
25. Журнал Екатеринославской губернской земской управы за 1867 год. - Екатеринослав : Тип. губернского правления, 1868. - С. 54.
26. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1896 г. - Ч. II. - Екатеринослав : Тип. губернского правления, 1897. - С. 33.
27. Там само. - С. 45.
28. Отчет Мариупольской уездной земской управы, очередной сессии земского собрания 1889 г. // Отчет за 1889 г. земского врача 2 участка Мариупольского уезда. - Мариуполь : Тип. А. А. Франтова, 1890. - С. 175.
29. Отчет Мариупольской уездной земской управы, очередной сессии Земского собрания 1889 г. // Отчет за 1889 г. земского врача 2 участка Мариупольского уезда. - Мариуполь : Тип. А. А. Франтова, 1890. - С. 172.

O. Sarajeva

COOPERATION OF DISTRICT ZEMSTVO OF MARIUPOL AND SOCIETY FOR REALIZATION OF MEDICAL MEASURES (END OF XIX - THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY)

On the base of analysis of sources and literature, the author describes the activity of Zemstvo government in the development of medical Mariupol district (1864-1917). It is emphasized that the donations of Zemstvo assemblies and help society were the main sources of medical founding. It is noted that Zemstvo's played a crucial role in the development of system health protection in Mariupol district. The priority in development of the projects of zemstvo-medical organization belongs precisely to them.

Key words: Zemstvo, district, medical area, fel'dsherizm.

© O. Sarajeva

Надійшла до редакції 14.05.2012

УДК 94 (477.6):572.028

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДОНЕЦЬКОГО ІНЖЕНЕРА (1965-1980-ті рр.)

МАРИНА СЕРГЄЄВА,

аспірант кафедри історії слов'ян

Донецького національного університету

У дослідженні розглядаються деякі питання світогляду донецьких інженерів, що працювали у важкій промисловості протягом 1965-1980-х рр. У статті названі особливі риси характеру інженерів із Донбасу, що сформувались у них за часів СРСР. Авторка намагається показати вплив інженерно-технічних працівників (ІТП) на ментальність мешканців регіону.

Ключові слова: світогляд, інженерно-технічні працівники (ІТП), важка промисловість, історія Донбасу, історія повсякденності.

Постановка проблеми і стан її вивчення. На початку XXI століття розпочинаються й активізуються дослідження нових напрямів історичної науки, наприклад, історії повсякденності, гендерної історії, усної історії, мікроісторії тощо. Вони дозволяють поновому подивитися на добре вивчені факти й події.

Увага до історичної антропології в Україні останні декілька років посилюється, і вітчизняними вченими в цьому напрямі вже створена значна кількість ґрунтовних робіт. Серед науковців, що займалися вивченням цих проблем, можна виділити М. В. Поповича [19], В. В. Кононенка [11], З. Г. Лихолобову [16],

В. М. Даниленка [1], О. В. Стяжкіну [23]. Ці дослідники проаналізували побут, дозвілля та світобачення певного соціально-історичного типу населення. Наприклад, З. Г. Лихолобова присвятила дослідження міському населенню кінця 1920-х - 1930-х рр. [16], В. М. Даниленко розглянув історію українського селянства в повоєнний період [1], О. В. Стяжкіна - місце жінки в суспільстві, родині, її внесок у "будівництво" культурного простору повсякденності [23].

Проблема світобачення населення Донецького регіону привертає увагу широкого кола різних фахівців. Як уважає більшість дослідників, ментальність - це сукупність символів й образів, які відображають уявлення певного соціуму про навколишній світ і його місце в цьому світі. Це, у свою чергу, зумовлює мотиви поведінки та вчинків людей [10, с. 27]. Феномен свідомості більшості мешканців міст Донбасу, який утворився в кінці XIX - на початку XX ст. і полягає у відчутті тимчасовості перебування пов'язаного з існуванням промислового виробництва, продовжує існувати, незважаючи на урбаністичні процеси в регіоні, на великий промисловий потенціал, значний відсоток людей із вищою освітою, переважання міського способу життя.

Так, у 1965-1970-ті рр. кількість населення з вищою освітою на 10000 осіб у Донецькій області зросла з 430 до 540, у Луганській - з 414 до 518 [21, с. 317]. У 1980 р. за кількістю спеціалістів в УРСР Донецька область знаходилась на 1 місці (606,6 тис.) [20, с. 189]. В інших областях УРСР цей показник був нижчим, ніж у Донбасі. Так, у 1980 р. чисельність спеціалістів, зайнятих у народному господарстві республіки, становила 5,4 млн осіб. Тобто на Донецьку область припадало близько 11 % усіх спеціалістів в УРСР. Протягом 1965-1980-х рр. збільшилась і кількість інженерно-технічної інтелігенції Донбасу в 1,5 раза, із 126,4 тис. осіб у 1965 р. до 183,7 тис. осіб у 1989 р. [17, с. 241].

Ці дані свідчать про високу освіченість населення Донбасу. Утім, ментальність, світогляд і навіть манера розмови населення регіону часто виступає темою для жартів. Пояснити соціальні й культурні процеси, які відбуваються серед сучасних пересічних донеччан, допоможе вивчення такої категорії промислових працівників, як інженери. Майже в кожній родині були інженерно-технічні працівники або висококваліфіковані робітники, що за своїми функціями наближались до ІТП. Вивчення дозволить, побуту й світогляду інженерних працівників Донбасу допоможе краще зрозуміти, чим живе переважна більшість населення краю.

Мета статті - відтворення історичного портрету пересічного радянського інженера з Донецька (1965-1980-ті рр.), визначення його світоглядних позицій та загальних рис характеру, що були притаманні цій соціальній групі.

Виклад основного матеріалу. Поняття "інженерно-технічна інтелігенція", яке історично й політично оформилось у 1930-ті рр., набуло поширеного використання у СРСР у 1950-х - 1980-х рр., тобто аббревіатура "ІТП" (інженерно-технічні працівники) стала звичною для технічних і ділових документів [12, с. 24, 34]. Можна зауважити й те, що інженерів і техніків стали поєднувати в одну групу, прирівнюючи вищу й середню спеціальну освіту. Таким чином, керівництво СРСР намагалось знизити професійний статус інженера, зрівняти його діяль-

ність із роботою техника, який виконує більш прості завдання, без застосування творчого підходу.

Спробуємо виокремити виробничу інтелігенцію Донбасу з інших видів працівників розумової праці. Існує чимало підходів до класифікації інтелігенції, у тому числі й інженерно-технічних працівників. Найбільш поширеним є варіант поділу за рівнем освіти. За цим підходом виокремлюють наукових співробітників зі ступенями та званням, спеціалістів із вищою й середньою спеціальною освітою і практиків, які займаються розумовою працею, виконують управлінські функції, але не мають необхідної освіти [20, с. 192].

Безумовним є те, що серед інженерів Донбасу переважали представники другої групи. На кінець 1980-х рр. кількість спеціалістів із вищою й середньою спеціальною освітою була майже однаковою. Натомість кількість практиків протягом 1965-1980-х рр. стрімко скорочувалась. А представники першої групи навіть у науково-дослідних інститутах становили незначний відсоток від загальної кількості співробітників. Так, у 1980 р. у Донецькому науково-дослідному вугільному інституті - найбільшому профільному науковому закладі регіону - з 2088 співробітників лише 187 працівників захистили докторські, кандидатські дисертації або лише навчалися в аспірантурі [3, арк. 1].

Це свідчить про низький рівень зацікавленості серед технічної інтелігенції Донбасу науковими розробками, її більш практичну спрямованість. Додаткове навчання вимагало сил і часу, утім, уже середньої спеціальної освіти було достатньо для роботи навіть на вищих керівних посадах.

На 1 січня 1971 р. серед 2227 керівних працівників шахт Донбасу (директори, головні інженери та їх заступники, головні механіки) вищу освіту мали 1893 працівники, а 334 управлінці були із середньою спеціальною або взагалі не мали професійної освіти [4, арк. 9]. У 1971 р. серед 278 працівників, що займали посади ІТП Харцизького трубного заводу, вищу освіту мали 88 осіб, середню спеціальну - 140 осіб, без освіти працювало 50 осіб. Але на цьому ж підприємстві 51 особа, що мала вищу або спеціальну технічну освіту, працювала на робочих місцях [2, арк. 38, 44].

Такий стан справ на підприємствах зумовлював уявлення про не обов'язковість потрібності освіти, розгляд навчання як марнування часу. Це знайшло відображення в поглядах населення Донбасу. Освіченість розглядається лише як запорука для отримання необхідної посади, якщо немає необхідних зв'язків, а не як необхідність для самореалізації особистості.

За іншою класифікацією радянську інтелігенцію прийнято розподіляти на 3 субкультури з різною етичною орієнтацією: етико-нігілістична (до неї належала партійна номенклатура), етико-просвітницька, яка відстоювала альтруїстичні традиції, та етико-політична, що була в опозиції до тоталітарного режиму [22]. Донецьких інженерів неможливо повністю віднести до жодної із цих груп.

До етико-нігілістичної групи входили представники партійної номенклатури. Серед інженерно-технічних працівників Донбасу був високий рівень партійності. Вступ до КП(б)У ставав запорукою вдалої кар'єри для більшості інженерів, тому від самого початку роботи на підприємствах просувалися на

керівні посади ІТП з партійним білетом. Знання та фахові якості були другорядними. Це теж створювало уявлення про знецінення професійного знання й навичок, породжувало підлабунство, висуванство "потрібних людей".

Так, у номенклатурі Міністерства вугільної промисловості УРСР (МВП УРСР) у 1985 р. налічувалося 1561 посада, обов'язковою перепусткою до яких ставала партійна приналежність, правильна біографія й підтримка вищого керівництва галузі [6, арк. 13]. На інженерно-технічних працівників також наклала відбиток участь у пропагандистській роботі. Майже третина всіх ІТП Донбасу, навіть не будучи в партії, брали участь у підготовці лекцій, доповідей, які повинні були виховувати ідеологічно надійних робітників [5, арк. 42]. Слід також додати, що багато представників виробничої інтелігенції стрімко робили кар'єру в партійному й державному апараті. Серед найбільш відомих колишніх інженерно-технічних працівників Донбасу, що займалися державною діяльністю, були О. Ф. Засядько, В. І. Дегтярьов, М. П. Нирцев та ін. Як керівники вони сформувалися саме в Донбасі, де важкі, понаднормові умови праці, високі планки при виконанні завдань загартовували характер інженерів, формували їхні управлінські навички.

Другою групою була етико-просвітницька інтелігенція, куди традиційно відносили вчителів, викладачів, науковців, митців різних жанрів. Вони займалися передачею населенню ідей, поглядів, навіть якщо самі притримувалися повністю протилежної думки. Лише одиниці відкрито виступали проти існуючої системи. На це наклала великий відбиток різниця в підготовці спеціалістів технічного й гуманітарного профілю. У кожній із цих верств були сформовані своя система поглядів, життєва філософія і моральні норми, що особливо помітно розвивалися в наступні роки [13, с. 106]. Виробнича інтелігенція Донбасу, на відміну від них, була більш приземлена, позбавлена уявлення про своє особливе призначення щодо покращення цього світу.

Із початком шахтарських страйків у кінці 1980-х рр. працівники вугільних підприємств стали проявляти громадську активність. Серед шахтарів переважали економічні вимоги, які поступово перетворилися на політичні. Інженерно-технічні працівники часто виступали керівниками страйкових комітетів, були ланками, що з'єднували шахтарів і представників влади. Настрої в середовищі робітників вугільної промисловості були притаманні й інженерно-технічній інтелігенції Донбасу, яка не відокремлювала себе від інших категорій працівників [7]. Із цим погоджується дослідниця А. В. Клімова, стверджуючи, що будь-яка інтелігенція є неоднорідною і за своїми інтересами може приєднуватися до різних соціальних верств [9, с. 34].

А. Чумарев, оператор цеху слябінг "1150" Жданівського металургійного комбінату імені Ілліча, що працював у 1980-ті рр., так характеризує відносини між робітниками й інженерно-технічними працівниками: "Узагалі відносини між робітником і керівником, особливо середньої ланки, - справа повсякденна, і від керівника багато залежить, як складуться вони! Взаємовплив - важливий фактор цих відносин" [25].

До представників етико-політичної групи можна частково віднести й інженерно-технічну інтелігенцію Донбасу. Деякі історики наводили думку про те, що

"справжньою" інтелігенцією була дореволюційна, а теперішня вже "не та" [18, с. 155]. Визначення етико-політичної групи повністю відповідає розумінню наукового поняття "інтелігенція". Представники цієї групи протягом 1965-1980-х рр. були в опозиції до влади та тоталітарного режиму. Деякі з інженерно-технічних працівників Донбасу також не погоджувались із політикою держави й чинили їй опір.

Так, Олексія Нікітіна, колишнього комуніста й гірничого інженера, вигнали з партії в 1970-х рр. і відправили до психіатричної лікарні за критику неадекватних заходів безпеки на шахтах Донбасу. Секретар міському партії А. А. Кубишкін відповідав О. Нікітіну: "Тож ти захищаєш таке? Ти освічений хлопець і читав, мабуть, у книжках з історії, що ті, хто намагався вести маси, втрачали голови!". Далі керівник порівнював інженера з козацькими повстанськими ватажками Степаном Разним та Омеляном Пугачовим, яких стратили російські царі. У 1980 р. О. Нікітіна заарештували й відправили до психіатричної лікарні, а чотири роки потому, його випустили помирати [14, с. 468].

У 1970-х рр. Донбас дав багатьох членів Вільної асоціації профспілок захисту радянських трудівників. Її керівник В. Клебанов, інженер-гірник із Донбасу, з кінця 1960-х рр. боровся за покращення життя працівників і за свою діяльність потрапив до психіатричної лікарні. Невідомо, який інтерес виявляла більшість інженерно-технічних працівників Донбасу до таких організаційних заходів, але партія й служба безпеки придушували кожну спробу створення таких груп.

Щоправда, із цією думкою погоджуються не всі дослідники. Деякі з них наголошували, навпаки, на байдужості інженерної інтелігенції до суспільних проблем, її пристосуванстві й заграванні з владою. Як згадував один колишній шахтар, ніхто тоді не цікавився політикою, бо ті, хто цікавились, швидко опинялися за ґратами. Так, інженерна інтелігенція не виступала проти влади, а лише вимагала "нормальних", "справедливих" умов праці та життя, не політизуючи своїх вимог [Там само, с. 470].

Таким чином, інженерно-технічна інтелігенція була розділена за своїми вподобаннями до влади. Більша частина приймала керівну роль партії, слухняно слідувала її вказівкам, хоча досить часто в приватних розмовах виражала своє незадоволення; менша, якщо була невдоволена і не приймала партійного диктату, - дуже рідко висловлювала своє обурення.

В. І. Дегтярьова, першого секретаря Донецького обкому з 1963 до 1976 рр., що сформувався як керівник на вугільних підприємствах регіону, та його діяльність населення Донецька характеризувало так: "Хоч би що йому заманулося, він робив і збудував європейське місто. Люди здригалися, коли про нього згадували. Проте він був видатним керівником" [Там само, с. 469]. Ці слова передають справжнє ставлення людей до влади. Засуджуючи деякі вчинки керівників, населення Донбасу ніколи відкрито не вказувало на недоліки, увесь осуд і критику намагалися завуалювати, боячись негативних наслідків для себе.

Так, у часи радянського режиму в УРСР утворився тип "прихованого існування". Для кращих представників радянської творчої інтелігенції захисною реакцією слугувала так звана "внутрішня" емі-

грація, що супроводжувалась "виходом" інтелігенції у двірники, кочегари, "безробітні", але продовженням своєї творчої справи [10, с. 30]. А для інженерно-технічної інтелігенції цей вихід виявився в поринанні в інші, зовсім не потрібні види діяльності. Замість того, щоб мати конкретну мету в житті, займатися вдосконаленням власних фахових якостей, сподіваючись на кар'єрне зростання й гідне життя, інженерно-технічна інтелігенція займалася "пошуком себе": займалася художньою та громадською діяльністю, пиячила, з острахом обговорювала та критикувала владу.

Поступово, уже за часів незалежної України, "приховане існування" трансформувалося в тип денационованого конформіста, людини, байдужої до всього та всіх, яка прагне усунути від участі в громадському житті, колективній творчості, уникнути будь-якої відповідальності.

Однією з ознак радянського працівника і, зокрема, інженерно-технічної інтелігенції Донбасу була звичка робити все, "аби вважалось зробленим" [15, с. 209]. Якісні характеристики роботи були другорядними, головне вчасно зробити справу, аби не викликати гнів керівництва.

При проведенні опитування серед інженерно-технічних працівників Донбасу, які працювали на виробництві чи в НДУ в 1965-1980-ті рр., ми ставили таке питання: "Як ви оцінюєте виконання своїх обов'язків?". Для відповіді були запропоновані 4 варіанти - відмінно, у повному обсязі, працював із задоволенням; добре; задовільно; погано. Анкетування проводилось анонімно. Утім, майже 69,6 % із 250 опитаних інженерів і техніків відповіли, що виконували свої виробничі обов'язки відмінно, у повному обсязі. 28 % ІТП - оцінили свою роботу на "добре", 2,4 % охарактеризували свою діяльність як задовільну. Жоден з респондентів не оцінив себе як поганого працівника.

Але архівні джерела наводять багато випадків несумлінного, поганого виконання своїх обов'язків. Частими були випадки пияцтва серед інженерно-технічних працівників. Так, на Авдіївському коксохімічному заводі протягом 1975 року із 521 інженерно-технічного працівника, 162 отримали дисциплінарні догани за пияцтво в робочий час. На підприємстві для боротьби з цим явищем почала виходити багатотиражна газета "Пияцтву бій" [2, арк. 8, 12]. Отже, це свідчить про підміну понять: "працювати" ставало синонімом "виконувати свої обов'язки на відмінно", без оцінки результатів праці, як головного критерію власного професіоналізму.

Цікавими є і результати опитування, у якому інженери визначали риси характеру, потрібні для їхньої успішної праці. Інженерно-технічні працівники повинні були назвати 3 риси людини, найбільш необхідні технічній інтелігенції при її щоденній праці. Усього було названо близько 40 різних характеристик особистості. Серед них найбільш поширеними відповідями були: стриманість, вимогливість до себе, уважність, чесність, самостійність, наполегливість, комунікабельність, дисциплінованість, впевненість у собі тощо. Але безумовними лідерами відповідей стали такі якості як відповідальність (майже кожний третій респондент її виокремив), працелюбство й знання інженерної справи. Ці якості повною мірою підтверджують ставлення інженерів до власної діяльності в 1965-1980-ті рр.

Спеціальність інженера є творчою, але опитувана виробнича інтелігенція на перше місце ставила відповідальність, працелюбство й знання як вирішальні фактори у своїй роботі. У літературі знаходимо цікаву характеристику інженерного спеціаліста: "... (логічний інтроверт) - технолог-виконавець, який відрізняється стриманістю, неініціативністю, холоднокровністю та певною відчуженістю у взаємодії з людьми" [15, с. 209]. На нашу думку, це визначення дуже влучно характеризує більшість інженерно-технічних працівників Донбасу у 1965-1980-ті рр. Так, головний інженер однієї з макіївських шахт говорив: "Шахта абсолютно нова, немає чого тут раціоналізувати". Головний технолог цієї шахти повністю підтримував його: "Ми на виробництві. І самі нічого не повинні робити, у сенсі якогось винахідництва. Для цього є інститути, їм платять за думки" [26].

Звичайно були й винятки, у деяких працівників шахт і заводів інженерна праця була покликана душі. Утім, більшість інженерів і техніків отримували свою спеціальність і йшли працювати у важку промисловість, керуючись матеріальними міркуваннями, близькістю розташування навчальних закладів, гарантованим працевлаштуванням.

Колишній начальник Держвуглепрому УРСР і міністр вугільної промисловості М. С. Сургай підкреслював, що "серед причин частої плинності інженерно-технічних працівників можна й потрібно відзначити одну з найважливіших: у багатьох із них не було головного - особистої харизми, досвіду й професіоналізму тих спеціалістів, хто багато пропрацював у галузі та вдало керував дорученою ділянкою роботи" [24, с. 37]. Отже, ентузіазм і відданість своїй справі ставали тим чинником, який допомагав інженерам і технікам працювати в нелегких умовах, виконувати виробничі плани, долати труднощі.

Із початком "перебудови" і погіршенням соціально-економічних умов праці інженерно-технічні працівники почали масово звільнятися з важкої промисловості. У середині 1990-х рр. розпочалися зворотні процеси - повернення на виробництво тих, хто не прилаштувався до нових життєвих умов. У багатьох із інженерно-технічних працівників виник так званий "синдром тиску минулого": ідеалізація колишніх умов праці, сум за величезними обсягами виробленої продукції та чисельністю робітників, багатою соціальною базою, регулярною заробітною платнею тощо. У свідомості більшості таких інженерно-технічних працівників труднощі, що виникали на їх підприємствах, були поза межею вирішення їх як управлінців, а повністю залежали від вищого керівництва України, на яке й перекладалася вся відповідальність. Така ідеалізація минулого продовжує існувати не лише серед інженерно-технічних працівників, а й узагалі серед старшого покоління населення Донбасу.

Висновки

Отже, середньостатистичного інженера, що працював у Донецьку протягом 1965-1980-х рр., характеризують такі якості: практичність у всіх видах діяльності, острах перед керівництвом, готовність працювати без зайвих запитань та виконувати завдання повністю, але забуваючи про результат своєї праці. Відчуженість від громадських справ і в той же час невиокремлення себе від робітників протягом 1965-1980-х рр. позбавили більшість інженерів і

техніків розуміння своєї важливості у відбудові незалежної України, зробили заручниками минулого.

Результати дослідження можна використовувати при аналізі соціальних процесів у Донбасі, у викладанні історії України й різних спеціальних курсів, пов'язаних із ментальністю населення регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даниленко В. Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945 - 1953 рр.) / В. Даниленко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. статей / [відп. ред. В. М. Даниленко]. - К. : Інститут історії України НАН України, 2005. - Вип. 9. - С. 3-16.
2. Державний архів Дніпропетровської області, ф. 4243, оп. 4, спр. 4913, 148 арк.
3. Державний архів Донецької області (Держархів Донецької обл.), ф. 1096, оп. 1, спр. 101, 129 арк.
4. Держархів Донецької обл., ф. 2689, оп. 1, спр. 2146, 103 арк.
5. Держархів Донецької обл., ф. 2689, оп. 1, спр. 6439, 153 арк.
6. Держархів Донецької обл., ф. 2689, оп. 1, спр. 7528, 147 арк.
7. Історія Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989 - 1991 рр.) / Білецький В. С. - Донецьк : Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2009. - 172 с.
8. Карлов Н. В. Интеллигентна ли интеллигенция... / Н. В. Карлов // Вопросы философии. - 1998. - № 3. - С. 3-17.
9. Климова А. В. Интеллигенция как проводник и созидатель культурной традиции / А. В. Климова. - Днепродзержинск : ДГТУ, 2006. - 392 с.
10. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальності / І. І. Колесник // Український історичний журнал. - 2002. - № 1. - С. 26-37.
11. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945 - 1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. В. Кононенко. - Вінниця, 2004. - 196 с.
12. Кузьменко М. М. Радянська та зарубіжна історіографія соціальних джерел формування "соціалістичної інтелігенції" / М. М. Кузьменко // Історичні і політологічні дослідження. - 2005. - № 2 (24). - С. 29-42.
13. Курносів Ю. О. Соціально-економічне й політичне життя УРСР (середина 60-х - початок 80-х рр.) / Ю. О. Курносів // Український історичний журнал. - 1990. - № 6. - С. 101-108.
14. Куромія Г. Свобода і терор в Донбасі: Українсько-російське прикордоння 1870 - 1990-і роки / Г. Куромія. - К. : Вид-во Соломії Павличко "Основа", 2002. - 510 с.
15. Литвиненко О. "Homo sovieticus" сучасної України в контексті культурної антропології / О. Литвиненко // Шості Богданівські читання : матеріали Всеукраїнської наукової конференції / [ред. кол.: В. Масненко]. - Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2011. - С. 209-211.
16. Лихолобова З. Г. Міста Донбасу в роки радянської модернізації: особливості менталітету городян (кінець 1920-х - 1930-ті рр.) / З. Г. Лихолобова // Нові сторінки історії Донбасу : зб. статей / [голов. ред. З. Г. Лихолобова]. - Донецьк : ДонНУ, 2006. - Кн. 12. - С. 93-105.
17. Народное хозяйство Украинской ССР : стат. ежегодник : к 60-летию образования СССР / [под ред. Б. А. Сивко]. - К. : Техника, 1982. - 383 с.
18. Ноткин Б. И. Советская интеллигенция в освещении современной англо-американской историографии / Б. И. Ноткин // История СССР. - 1972. - № 3. - С. 153-168.
19. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. - К. : АртЕк, 1999. - 728 с.
20. Развитие социально-классовой структуры населения Украинской ССР: традиции и современность (60-80-е гг.) / [А. В. Лихолат, И. М. Маковейчук, Ю. А. Курносів и др.]. - К., 1988. - 286 с.
21. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу: друга половина 40-х - кінець 80-х рр. ХХ ст. : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / А. О. Саржан. - Донецьк : ДонНУ, 2004. - 608 с.
22. Соколов А. В. Формула интеллигентности / А. В. Соколов // Вопросы философии. - 2005. - № 5. - С. 57-67.
23. Стяжкіна О. В. Жінки в історії української культури другої половини ХХ століття / О. В. Стяжкіна. - Донецьк : Східний видавничий дім, 2002. - 270 с.; Стяжкіна О. В. Проблема релігійного та святкового у повсякденному житті жінок України у 50 - 90 рр. ХХ ст. / О. В. Стяжкіна // Наука. Релігія. Суспільство. - 2004. - № 1. - С. 87-95; Стяжкіна О. В. Донбас - Україна: гендерні аспекти регіональних міфів / О. В. Стяжкіна // Праці наукової конференції ДонНУ за підсумками науково-дослідної роботи за період 2003-2004. - Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2005. - С. 95-96.
24. Сургай Н. Выдающиеся горные инженеры и специалисты угольной промышленности Украины / Н. Сургай, С. Фищенко. - К. : Унив. изд-во "Пульсары", 2003. - 420 с.
25. Чумарев А. Ланка середня - посада керівна / А. Чумарев // Радянська Донеччина. - 1985. - 13 жовтня.
26. Шило Л. Путь трудный, путь свой / Л. Шило // Макеевский рабочий. - 1972 - 7 июля.

M. Serheyeva

A HISTORICAL PORTRAIT OF DONETSK ENGINEER (1965-1980'S)

The study considers some questions of word outlook Donetsk engineers who worked in heavy industry during 1965-1980's. In the article mentioned the special traits of engineers from the Donbas, which formed in them during the Soviet Union. The author tries to show the impact of engineering and technical workers (ITR) at the mentality of the inhabitants of the region.

Key words: word outlook, engineering and technical workers (ITR), heavy industry, the history of the Donbas, the history of everyday life.

© М. Сергеева

Надійшла до редакції 17.04.2012